

Sociale verschillen in houdingen tegenover de overheid

Paul Dekker (paul.dekker@tilburguniversity.edu), 6.6.2023

1. Een brede verkenning.....	1
2. Verschillen in 2021	2
3. Inkomensongelijkheid	8
4. Aanvullend onderzoek	10
5. Conclusies	13
Literatuur.....	14

1. Een brede verkenning

Deze notitie verkent landenvergelijkend sociaaldemografische en -economische of kortweg sociale verscheidenheid in positieve verwachtingen van de politiek en overheid, inclusief tevredenheid met de gezondheidszorg, een belangrijke verantwoordelijkheid van de overheid. Dat gebeurt vanuit interesse voor sociale ongelijkheid: zijn het vooral de maatschappelijk sterke of bevoordeelde groepen die positief staan tegenover de overheid of juist de zwakkere en benadeelde groepen? Zijn de verschillen overal hetzelfde of zijn er groepjes landen te onderscheiden? En hoe past Nederland daar dan in?

Naast opleidingsniveau en inkomen als voor de hand liggende kenmerken van sociale ongelijkheid kijken we naar sekse- en leeftijdsverschillen. Gegeven de breedte van de vraagstelling, houden we de meting van deze kenmerken zo eenvoudig mogelijk. We vergelijken bij voorkeur bevolkingshelften. Vrouwen en mannen zijn overal ongeveer gelijk grote groepen. Leeftijd wordt per land opgedeeld in een jongste en oudste helft (waarbij respondenten met de leeftijd waarin de grens valt willekeurig worden opgedeeld) en dat gebeurt ook voor opleidingsniveaus.¹ Bij het inkomen gebruiken we een vergelijkbare

¹ Omdat de indeling daarvan grover is dan van de leeftijd worden in de categorie waarin de scheiding valt wel meer respondenten willekeurig toegedeeld. We houden de indelingen simpel. Er is sprake van sekse in plaats van gender en uitsluitend aandacht voor mannen en vrouwen (in de ESS-vragenlijst wordt geen alternatief geboden; in het OECD-survey maakt een half procent gebruik van de alternatieven ‘anders’ en ‘zeg ik liever niet/weet ik niet’). We onderscheiden ook hoger- en lageropgeleiden. Dat is niet ideaal, maar een onderscheid tussen praktisch en theoretisch geschoolden is dat nog minder. Dat is landenvergelijkend slechter te operationaliseren en is ook wat verhullend (in Nederland worden het ontbreken van secundaire scholing en vmbo-theoretisch steevast als ‘praktisch’ ingedeeld en worden ook primair ‘handvaardige’ hbo-opleidingen vanwege de ‘h’ van hbo ‘theoretisch’ gelabeld. ‘Korter’ en ‘langer’ opgeleid zou een betere neutralisering van ‘lager’ en ‘hoger’ zijn).

driedeling (zie verder §3).

Primaire databron voor deze notitie is het OECD Trust Survey van 2021 (§2 en §3), aangevuld met het European Social Survey van 2020-2022 (§4).

2. Verschillen in 2021

Het OECD Trust Survey is in 2021 afgenomen in 22 landen wereldwijd. We beperken ons hier voor Europa tot Noorwegen (NO), Zweden (SE), Finland (FI), Denemarken (DK), Estland (EE), Letland (LV), Verenigd Koninkrijk (UK), Nederland (NL), België (BE), Oostenrijk (AT), Frankrijk (FR) en Portugal (PT), en daarbuiten Canada (CA), Australië (AU) en Nieuw-Zeeland (NZ).²

Ondervraagd zijn ingezetenen van 18-80 jaar (in Finland 18-74), van net aan duizend in Finland tot bijna tienduizend in Noorwegen (wat verderop zichtbaar is als verschillen van gelijke omvang in Noorwegen wel en in Finland niet statistisch significant zijn). Het onderzoek is in de meeste landen online uitgevoerd gebruikmakend van surveypanels en meestal door YouGov. In Noorwegen en Finland zijn verse steekproeven gebruikt en werd online aangevuld met schriftelijke respectievelijk telefonische enquêtes. Niet alle vraagformuleringen op de oorspronkelijke Engelstalige moederlijst zijn geweldig en afgaande op de Nederlandse vragenlijst is het bij de vertalingen ook niet altijd goed gegaan.³ Onderstaand tekstblok licht de geselecteerde houdingen toe met de teksten van de Nederlandse vragenlijst en het internationale codeboek. Zie voor verdere verantwoording en analyses OECD 2022 en voor Nederland Dekker et al. 2022).

Houdingen OECD Trust Survey

1. Vertrouwen in het parlement: Kunt u op een schaal van 0 tot 10, waarbij 0 staat voor 'Helemaal niet' en 10 voor 'Volledig' aangeven in hoeverre u elk van de volgende instellingen vertrouwt: ... De Tweede Kamer/Eerste Kamer (On a scale of 0 to 10, where 0 is not at all and 10 is completely, how much do you trust each of the following? ... The [parliament/congress])

2. Tevredenheid met de gezondheidszorg: Op een schaal van 0 tot 10, hoe tevreden of ontevreden bent u over de gezondheidszorg in het algemeen in Nederland? Helemaal niet tevreden 0 ~ 10 Volkomen tevreden (On a scale of 0 to 10, how satisfied or dissatisfied are you with the healthcare system in [country] as a whole? 0= Dissatisfied, 10=

² Buiten beschouwing blijven IJsland, Ierland, Luxemburg, Colombia, Mexico, Japan en Korea.

³ Zo werd in Nederland de vraag naar vertrouwen in de 'national government' vertaald als vraag naar vertrouwen in de nationale overheid, maar elders als vraag naar vertrouwen in de nationale regering. In een andere vraag werd 'civil servant interacts with citizens' vertaald met 'overheidsambtenaar samenwerkt met de burgers'. Deze vragen zijn vanwege de Nederlandse vertalingen niet gebruikt, maar er is niet gecheckt op andere vertalingen. De vraag naar gevulde opleidingen had in Nederland antwoordcategorieën die in ons land onbekend zijn (Dekker et al. 2022), maar deze gebruiken we wel als bron voor een ruwe tweedeling.

Satisfied).

3. Vertrouwen in gelijke behandeling: Als een overheidsambtenaar contact heeft met het publiek in het gebied waar u woont, in welke mate acht u het dan waarschijnlijk of onwaarschijnlijk dat hij of zij arme en rijke mensen gelijk zou behandelen? Scores op een schaal van 0 (zeer onwaarschijnlijk) – 10 (zeer waarschijnlijk) (If a public employee has contact with the public in the area where you live, how likely or unlikely is it that they would treat both rich and poor people equally? 0= Unlikely, 10= Likely). Niet gevraagd in Finland.

4. Verwachte responsiviteit dienstverlening: Als veel mensen zouden klagen over een slecht functionerende openbare dienst, in welke mate acht u het dan waarschijnlijk of onwaarschijnlijk dat deze dienst zou worden verbeterd? 0 (zeer onwaarschijnlijk) – 10 (zeer waarschijnlijk) (If many people complained about a public service that is working badly, how likely or unlikely do you think it is that it would be improved? 0= Unlikely, 10= Likely).

5. Verwachte responsiviteit nationale politiek: Als meer dan de helft van de mensen duidelijk een standpunt inneemt tegen een nationale beleidsmaatregel, in welke mate acht u het dan waarschijnlijk of onwaarschijnlijk dat deze beleidsmaatregel wordt gewijzigd? 0 (zeer onwaarschijnlijk) – 10 (zeer waarschijnlijk) (If over half of the people clearly express a view against a national policy, how likely or unlikely do you think it is that would be changed? 0= Unlikely, 10= Likely). Niet gevraagd in Noorwegen, Finland en Nieuw-Zeeland.

6. Verwachte openheid lokale overheid: Als de lokale overheid een beslissing moet nemen die van invloed is op uw gemeenschap, in welke mate acht u het dan waarschijnlijk of onwaarschijnlijk dat u de kans zou hebben om uw mening te uiten? 0 (zeer onwaarschijnlijk) – 10 (zeer waarschijnlijk) (If a decision affecting your community is to be made by the local government, how likely or unlikely do you think it is that you would have an opportunity to voice your views? 0= Unlikely, 10= Likely).

Voor alle vijftien landen hebben we de tweedelingen van sekse, leeftijd en opleidingsniveau, voor dertien landen verderop een driedeling van inkomen. De drie tweedelingen zijn in balans en de beide helften zullen zich gemiddeld op gelijke afstand van het bevolkingsgemiddelde bevinden. Daarom geven we hier alleen de verschildscores. Om een indruk te geven: het gemiddelde rapportcijfer voor vertrouwen in het parlement is in Nederland een 4,6; voor de mannen een 4,7 en voor de vrouwen een 4,4 en vermeld wordt een verschildscore van 0,2 (vanwege afronding niet 0,3) en bij de laagst opgeleide helft 4,3 en de hoogst opgeleide helft 4,9, met de weergegeven verschildscore van 0,6. Die verschildscores lijken misschien klein, maar zijn dat niet per se. Uitgedrukt. Uitgedrukt in percentages voldoende gaat het om 44% vertrouwen in de hele bevolking, 48% bij de mannen en 41% bij de vrouwen en 39% bij de lageropgeleiden en 49% bij de hogeropgeleiden.

Tabellen 1-6 op de volgende pagina's geven voor bevolkingsgemiddelden en verschildscores voor de drie tweedelingen.⁴ Ze bevatten erg veel cijfers en het is lastig om er rode

⁴ In de tabellen duidt het ontbreken van haakjes op statistische significantie. Dat is slechts bedoeld als ruwe indicatie van de robuustheid van het bestaan van een verschil in de bevolking. Nog

draden in te zien. Hieronder een paar bevindingen:

1. Het meest uitgesproken algemene patroon is het geringere vertrouwen in het parlement van lageropgeleiden (tabel 1). Het verschil is overal aanzienlijk, behalve in Finland waar het wat kleiner is en in het Verenigd Koninkrijk waar het ontbreekt. Er is empirisch een stevige basis voor de ruime aandacht voor de relatie tussen opleidingsniveaus en dit algemene politiek vertrouwen (zie o.a. Van Noord 2020, Noordzij et al. 2019).
 2. De geringere tevredenheid van vrouwen met de gezondheidszorg lijkt ook een tamelijk algemeen verschijnsel. In tabel 2 zien we die in twaalf landen en vaak is het verschil aanzienlijk. In Estland en Frankrijk is er geen verschil en in Noorwegen zijn vrouwen waarschijnlijk juist iets tevredener dan mannen.⁵
 3. En dan zijn er nog wat zwakkere regelmatigheden. Hogeropgeleiden hebben gemiddeld meer dan lageropgeleiden verwachtingen van gelijke behandeling en van openheid van de lokale politiek (tabellen 3 en 6). Ouderen zijn meer dan jongeren geneigd tot vertrouwen in het parlement (tabel 1).
 4. Verder zien we eigenlijk geen vaak terugkerende verschillen. Substantiële verschillen zijn de uitzondering, verschillen zijn vaak niet significant en als ze dat wel zijn lang niet altijd in dezelfde richting.
 5. Door de oogharen zien we ook geen landen die opvallend overeenkomen. Zo verschillen de Noordse landen bovenin de tabellen ook van elkaar en komen de Angelsaksische landen evenmin sterk met elkaar overeen.
 6. Nederland neemt zeker geen uitzonderlijke positie in. Ons land lijkt wel vaak op België.
- Dit zijn conclusies op basis van visuele inspectie van de tabellen. Met meer techniek en rekenwerk is er wellicht nog iets te ontdekken, maar grote verschillen.

afgezien van de omstandigheid dat er op twee landen na geen sprake is van random steekproeven, toetsen we hier geen verwachtingen maar zijn we aan het 'dataminen'. Door toeval zouden we bij geen enkel werkelijk verschil ook 5% significante verschillen kunnen verwachten.

⁵ We troffen geringere tevredenheid bij vrouwen in Nederland ook aan in een eerdere ESS-bestand (zie ook §4), maar volgens een ander onderzoek waren vrouwen juist tevredener. In dat onderzoek volgde de betreffende vraag na een aantal vragen over (eigen ervaringen met) de zorg, in het ESS en ook hier wordt de vraag meer gesteld in een setting van vragen over de overheid. Mogelijk maakt het uit of mensen 'de gezondheidszorg' beoordelen als terrein van overheidsbeleid of als terrein waarop gezorgd wordt (Dekker et al. 2016: 16 e.v.).

Tabel 1. Vertrouwen in het parlement: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	6,4	,3	,4	,9
Zweden	4,8	,3	(,1)	,5
Finland	6,1	(,2)	(,1)	,3
Denemarken	5,4	(-,1)	,5	,5
Estland	4,7	-,5	(-,1)	,6
Letland	3,1	(,0)	(,2)	,7
Verenigd Koninkrijk	4,4	-,3	,7	(,1)
Nederland	4,6	-,2	,3	,6
België	4,1	(-,2)	,4	,6
Oostenrijk	3,9	-,3	(,2)	,5
Frankrijk	3,9	-,4	,4	,7
Portugal	4,8	,4	,5	,5
Canada	4,8	(,0)	(,2)	,7
Australië	4,5	(-,1)	(,0)	,7
Nieuw-Zeeland	5,0	-,4	(,1)	,7
Landengemiddelde		,1	,3	,6

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: OECD Trust Survey 2021

Tabel 2. Tevredenheid met de gezondheidszorg: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	7,4	,2	,9	(,0)
Zweden	5,7	-,3	,6	(,2)
Finland	7,4	-,4	(,2)	,4
Denemarken	6,4	-,6	,7	,3
Estland	6,0	(-,3)	(-,2)	(,2)
Letland	4,2	-,5	-,5	(,0)
Verenigd Koninkrijk	6,4	-,3	(,1)	-,3
Nederland	6,3	-,6	,5	(-,1)
België	6,9	-,6	,4	(,1)
Oostenrijk	6,4	-,5	,3	,3
Frankrijk	6,2	(-,2)	-,2	,4
Portugal	6,0	-,8	,4	,7
Canada	6,0	-,8	(,1)	(,2)
Australië	6,1	-,3	-,2	,4
Nieuw-Zeeland	5,5	-,8	(,2)	,3
Landengemiddelde		-,5	,2	,2

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: OECD Trust Survey 2021

Tabel 3. Vertrouwen in gelijke behandeling: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	4,9	,2	(-,1)	,6
Zweden	5,0	(,2)	-,3	,4
Finland				
Denemarken	5,8	-,4	(,1)	,6
Estland	5,0	-,3	(-,2)	,3
Letland	4,7	(,1)	(,1)	,5
Verenigd Koninkrijk	4,9	(-,1)	,7	(,0)
Nederland	5,5	(-,2)	(-,1)	(,1)
België	4,9	(-,2)	(-,1)	,3
Oostenrijk	4,6	(,0)	(-,1)	(,2)
Frankrijk	5,2	(-,2)	(,0)	,5
Portugal	4,2	(,0)	(-,2)	,3
Canada	5,2	-,3	(-,2)	,5
Australië	4,9	,3	-,3	,5
Nieuw-Zeeland	5,1	-,3	(,0)	,7
Landengemiddelde		-,1	0	,4

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: OECD Trust Survey 2021

Tabel 4. Verwachte responsiviteit dienstverlening: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	4,4	,2	,3	,6
Zweden	4,8	,5	-,3	,4
Finland	5,3	(,1)	(,2)	(,2)
Denemarken	4,9	-,3	(,2)	,3
Estland	5,3	(-,1)	-,4	(,2)
Letland	4,2	(-,1)	(-,2)	,3
Verenigd Koninkrijk	4,5	(-,2)	,4	,2
Nederland	5,3	-,2	(-,1)	(,0)
België	4,8	-,3	(,1)	(,0)
Oostenrijk	4,7	(,0)	(-,1)	(,0)
Frankrijk	5,0	-,2	(,0)	-,3
Portugal	5,3	(-,2)	(,1)	,3
Canada	5,4	(-,2)	(-,1)	,3
Australië	5,0	,4	-,5	,3
Nieuw-Zeeland	4,9	-,3	(-,1)	,7
Landengemiddelde		-,1	0	,2

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: OECD Trust Survey 2021

Tabel 5. Verwachte responsiviteit nationale politiek: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen				
Zweden	4,6	,6	-,6	,3
Finland				
Denemarken	4,8	-,2	(,0)	,3
Estland	4,6	-,5	-,6	(,3)
Letland	3,9	(-,1)	-,4	(,1)
Verenigd Koninkrijk	4,3	(,0)	,3	,2
Nederland	5,0	-,2	(-,1)	(,0)
België	4,4	(-,2)	(-,1)	(,1)
Oostenrijk	4,5	(-,1)	-,3	(-,1)
Frankrijk	4,6	(-,1)	(-,1)	(-,2)
Portugal	5,1	(,0)	(-,1)	(,1)
Canada	5,1	(-,1)	-,4	,4
Australië	4,9	(,2)	-,5	,5
Nieuw-Zeeland				
Landengemiddelde		-,1	-,2	,2

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: OECD Trust Survey 2021

Tabel 6. Verwachte openheid lokale politiek: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	4,0	,2	,2	,6
Zweden	4,4	,3	-,4	,6
Finland	5,3	(,1)	(,3)	,3
Denemarken	5,3	-,5	,4	,7
Estland	5,2	-,5	-,3	,3
Letland	4,8	(,0)	,3	,6
Verenigd Koninkrijk	5,3	-,2	,3	,6
Nederland	5,5	-,5	(,2)	(,2)
België	4,5	-,3	(,1)	(,1)
Oostenrijk	5,1	(-,1)	(,0)	(,1)
Frankrijk	4,8	-,3	(-,2)	(-,1)
Portugal	4,9	(-,2)	(-,1)	(,0)
Canada	5,6	-,3	(,0)	,4
Australië	4,9	(,2)	-,3	,5
Nieuw-Zeeland	5,3	-,5	,3	,8
Landengemiddelde		-,2	,1	,4

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: OECD Trust Survey 2021

3. Inkomensongelijkheid

We gaan hier en in het aanvullende onderzoek in de volgende paragraaf door met twee indicatoren – vertrouwen in het parlement en tevredenheid met de gezondheidszorg. Deze twee indicatoren zitten in zowel de OECD-enquête als het ESS. We kijken eerst naar inkomensverschillen in 13 van de 15 landen van de OECD-enquête (voor Noorwegen en Nieuw-Zeeland ontbreken inkomensgegevens). We maken gebruik van door de respondenten geschatte bruto huishoudensinkomens, die vervolgens zijn ingedeeld in een drieling van de nationale inkomensverdeling: de laagste 20%, de 60% in het midden en de hoogste 20%. Van gemiddeld zo'n 15% (tussen 0% in Finland en 21% in België en Denemarken) zijn geen inkomensgegevens beschikbaar.⁶

Tabellen 7 en 8 tonen de resultaten van regressieanalyses van statistische effecten van inkomen (1.) en van inkomen in combinatie met sekse, leeftijd en opleidingsniveau (2.) op het vertrouwen en de tevredenheid (zie het leesvoorbeeld onderin tabel 7).

In 8 van de 13 landen gaat een laag inkomen gepaard met minder vertrouwen in het parlement en in 11 van de 13 een hoog inkomen met meer vertrouwen (vergeleken met middeninkomens). De verschillen worden in het algemeen wat kleiner als rekening wordt gehouden met de andere kenmerken. De relaties daarvan met vertrouwen in het parlement zijn een afspiegeling van wat we in tabel 1 zagen, met ook hier vaak wat kleinere verschillen omdat het nettoverschillen zijn (gecorrigeerd voor de andere kenmerken). De opleidingsverschillen blijven relatief groot. Het is dus niet zo dat het effect van opleidingsniveau op vertrouwen voornamelijk via inkomen loopt (door meer opleiding verwerf je een hoger inkomen en dat is biedt grond (minder afhankelijkheid; meer gewenst beleid) om de politiek te vertrouwen).

De meest opvallende uitzondering in tabel 7 is Estland waar een laag inkomen gepaard gaat met méér vertrouwen; in België is dat ook het geval als gecorrigeerd wordt voor de andere kenmerken. We kunnen hier niet nagaan hoe dat komt. In het algemeen is echter enige voorzichtigheid geboden bij het interpreteren van afwijkingen van het laagste inkomensdecil of de twee laagste inkomensdecielen. Dat zijn niet per se allemaal arme huishoudens in de traditionele zin; er zullen veel singles in deze decielen zitten waaronder bv oo zelfstandig wonende studenten zonder eigen inkomen.

Voor de tevredenheid met de gezondheidszorg (tabel 8) maakt inkomen niet uit of is er een negatief effect van een laag inkomen en een positief effect van een hoog inkomen (uitzondering het Verenigd Koninkrijk waar een hoog inkomen gepaard gaat met iets minder tevredenheid. Rekening houden met de andere kenmerken leidt niet tot duidelijke veranderingen. Wat de andere kenmerken betreft valt overeenkomstig tabel 2 vooral de geringere tevredenheid van vrouwen op.

In beide tabellen passen de inkomensverschillen in Nederland in het internationaal

⁶ De betreffende vraag wordt vaak beantwoord met 'week ik niet' en 'wil niet zeggen'), maar minder dan bij de eveneens gestelde vraag naar het netto huishoudensinkomens.

dominante patroon. Het verschil in politiek vertrouwen tussen mensen met een laag en een hoog huishoudensinkomen is wel groot (1,8 (= -0,9 – 0,9) in model 1 van tabel 7, gevolgd door Australië en Letland met 1,5).

Tabel 7. Verschillen in vertrouwen in het parlement: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

	SE	FI	DK	EE	LV	UK	NL	BE	AT	FR	PT	CA	AU
1. Alleen inkomen ^b													
Referentiecategorie	4,9	5,9	5,5	4,2	2,8	4,4	4,7	4,1	3,8	3,9	4,9	4,9	4,5
Arm i.p.v. midden	(-,3)	(,2)	-,4	1,1	-,7	-,3	-,9	(,4)	-,6	-,5	-,4	(-,3)	-,7
Rijk i.p.v. midden	,4	,3	,4	,8	,8	,3	,9	,4	,7	,8	(,2)	(,1)	,8
Verklaarde variantie	1%	0%	1%	3%	3%	0%	3%	0%	1%	3%	1%	0%	1%
2. + andere kenmerken													
Referentiecategorie	3,2	5,1	3,9	4,1	1,7	3,3	3,5	2,7	3,3	2,8	2,5	3,3	3,8
Arm i.p.v. midden	(-,2)	(,3)	-,3	1,0	-,6	-,3	-,7	,6	-,4	-,4	-,3	(-,2)	-,6
Rijk i.p.v. midden	(,4)	(,3)	(,3)	,7	,7	,4	,9	(,3)	,7	,7	(,1)	(,1)	,7
Vrouw i.p.v. man	,4	(,2)	(,1)	-,4	(,0)	-,2	(-,2)	(-,2)	(-,2)	-,3	,5	(,0)	(-,1)
Oud i.p.v. jong	(,2)	(,1)	,5	(-,1)	(,2)	,8	,4	,5	(,1)	,4	,6	,3	(-,1)
Hoog i.p.v. laag opgeleid	,5	,3	,4	,6	,5	(,2)	,6	,6	,4	,6	,4	,7	,6
Verklaarde variantie	2%	1%	2%	4%	4%	3%	5%	2%	2%	4%	3%	2%	2%

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Leesvoorbeeld: In de analyse met alleen inkomen bestaat de referentiecategorie uit middeninkomens en die heeft een geschat gemiddeld vertrouwen van 4,7; het vertrouwen van de groep met de laagste inkomens schatten we op 3,8 (4,7 – 0,9) en dat van de groep met de hoogste inkomens op 5,6 (4,7 + 0,9). Betrekken we de andere kenmerken erbij, dan bestaat de referentiegroep uit jonge laagopgeleide mannen met een middeninkomen, met een geschat vertrouwen van 3,5. Een hoogopgeleide oude rijke man komt op een geschat vertrouwen van 5,4 (3,5 + 0,9 + 0,4 + 0,6).

^b Midden= middelste 60%; arm = laagste 20%, rijk = hoogste 20%. Categorie met onbekend inkomen doet mee in de analyse maar wordt niet vermeld
Bron: OECD Trust Survey 2021

Tabel 8. Verschillen in tevredenheid met de gezondheidszorg: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

	SE	FI	DK	EE	LV	UK	NL	BE	AT	FR	PT	CA	AU
1. Alleen inkomen ^b													
referentiecategorie	5,8	7,3	6,6	5,8	4,2	6,4	6,3	6,8	6,4	6,1	6,1	6,0	6,1
Arm i.p.v. midden	(-,1)	(-,3)	-,4	(-,3)	-,6	(,1)	(-,3)	(-,2)	-,6	(-,1)	-,3	(-,3)	(-,2)
Rijk i.p.v. midden	(,0)	(,3)	(,0)	,4	(,2)	-,2	,5	,3	,5	,5	(,2)	(,0)	,7
Verklaarde variantie	0%	1%	1%	2%	1%	0%	1%	0%	1%	1%	0%	0%	1%
2. + andere kenmerken													
referentiecategorie	4,9	7,2	6,1	6,1	5,7	7,2	6,3	6,9	6,4	6,3	5,9	6,9	6,5
Arm i.p.v. midden	(-,1)	(-,2)	-,3	(-,4)	-,6	(,1)	(-,1)	(-,1)	-,5	(-,1)	(-,1)	(-,2)	(-,2)
Rijk i.p.v. midden	(,0)	(,2)	(-,1)	,4	(,1)	(-,2)	,6	,4	,5	,4	(-,1)	(,0)	,6
Vrouw i.p.v. man	(-,1)	-,4	-,4	(-,2)	-,6	-,3	-,5	-,5	-,4	-,2	-,7	-,7	-,3
Oud i.p.v. jong	,5	(,2)	,5	(-,2)	-,5	(,0)	,4	,3	(,2)	-,2	(,2)	(,0)	-,3
Hoog i.p.v. laag opgeleid	(,2)	,3	,3	(,2)	(,1)	-,2	(,0)	(,2)	(,2)	,3	,7	(,2)	,3
Verklaarde variantie	1%	2%	4%	2%	3%	1%	3%	3%	2%	1%	4%	2%	2%

^a Zie toelichting tabel 7.

^b Midden= middelste 60%; arm = laagste 20%, rijk = hoogste 20%. Categorie met onbekend inkomen doet mee in de analyse maar wordt niet vermeld
Bron: OECD Trust Survey 2021

4. Aanvullend onderzoek

In deze paragraaf herhalen we enkele analyses op data van de meest recente golf enquêtes van het European Social Survey (ESS) voor zes landen die in het voorafgaande aan de orde kwamen en een aanvulling met zes andere Europese landen. De enquêtes waren van september 2020 tot mei 2022 in het veld met behulp van verschillende ondervragingsmethoden. Gebruikt worden (gewogen) data voor respondenten van 18 jaar en ouder (gelijk aan de ondergrens van het OECD-survey, maar zonder bovengrens). We kijken naar vertrouwen in het parlement en tevredenheid met de gezondheidszorg, goed vergelijkbaar gemeten met het OECD-survey (dat bij deze vragen uitging van het ESS).

Houdingen ESS

1. Vertrouwen in het parlement: Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk heeft in elk van de instellingen die ik oplees? 0 betekent dat u helemaal geen vertrouwen heeft in een instelling en 10 dat u volledig vertrouwen heeft. ... het Nederlands parlement? (Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust. ... [country]'s parliament)

2. Tevredenheid met de gezondheidszorg: (gebruikmakend van een kaart met scores van 0 'zeer slecht' – 10 'zeer goed': ... kunt u zeggen wat u in het algemeen vindt van de huidige staat van de gezondheidszorg in Nederland? (Still using this card (with 0 = extremely bad – 10 (=extremely good), please say what you think overall about the state of health services in [country] nowadays?)

Ook nu vergelijken we eerst tweedelingen naar sekse, leeftijd en opleidingsniveau (opdelingen in gelijke helften, waarbij voor opleiding wel uitgegaan kan worden van een uitgebreidere en waarschijnlijk beter vergelijkbaar geïnventariseerde indeling van onderwijstypen). De bevindingen komen overeen met die van tabel 1 en 2 bij de belangrijkste verschillen. In tabel 9 hebben hogeropgeleiden evenals in tabel 1 vrijwel altijd meer en vaak aanzienlijk meer vertrouwen in het parlement dan lageropgeleiden (uitzonderingen zijn nu Tsjechië en Griekenland waar geen verschil is). Evenals in tabel 2 zijn vrouwen in tabel 10 doorgaans minder tevreden over de gezondheidszorg dan mannen. Maar verder zijn de overeenkomsten beperkt en in het geval van de relatie tussen leeftijd en vertrouwen in het parlement verschillen ze opvallend: in tabel 1 hebben ouderen vaak meer vertrouwen in het parlement dan jongeren en in tabel 9 juist eerder minder. Bij de landen die in beide tabellen voorkomen is er in Portugal een tegengesteld resultaat (ouderen +0,5 volgens de OECD-enquête en -0,3 volgend de ESS). Een verklaring ligt niet voor het grijpen en het zou toeval kunnen zijn (noot 4).

Tabel 9. Vertrouwen in het parlement: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	7,1	(-,2)	(,1)	1,0
Finland	6,5	(,1)	-,3	1,0
Estland	5,0	(,0)	-,6	1,0
Nederland	5,8	(-,2)	(-,2)	,9
Frankrijk	4,5	(,0)	(-,1)	1,0
Portugal	4,4	(,0)	-,3	1,2
Zwitserland	6,6	(-,1)	(-,1)	,3
Tsjechië	4,8	-,2	(,0)	(-,1)
Hongarije	4,7	(,0)	(,2)	,3
Slowakije	3,4	(,0)	-,4	,7
Italië	4,2	(-,1)	(-,1)	,2
Griekenland	4,2	-,2	,4	(,1)
Landengemiddelde		-,1	-,1	,6

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: ESS wave 10 (2020-2022)

Tabel 10. Teverdenheid met de gezondheidszorg: gemiddelde en verschillen tussen bevolkingshelften^a

	Bevolkings- gemiddelde	Vrouwen – mannen	Oudste – jongste helft	Hoogst – laagst op- geleide helft
Noorwegen	7,5	-,5	,2	,2
Finland	7,3	-,3	(-,1)	(,2)
Estland	6,0	-,2	(-,1)	(,2)
Nederland	6,9	-,4	,5	,3
Frankrijk	6,2	-,3	(,1)	-,2
Portugal	5,2	-,5	-,3	,7
Zwitserland	7,6	-,2	,3	-,3
Tsjechië	7,3	(-,1)	-,3	(-,1)
Hongarije	4,6	(,2)	(,0)	(,1)
Slowakije	3,8	(,1)	(,0)	(,1)
Italië	5,8	-,2	(-,1)	(,1)
Griekenland	4,3	(,0)	(,0)	(,1)
Landengemiddelde		-,2	,0	,1

^a Niet-significante verschillen ($p \geq 0,05$ tweezijdig) staan tussen haakjes. Grote verschillen ($\leq -,5$ of $\geq ,5$) zijn geel gearceerd.

Bron: ESS wave 10 (2020-2022)

Tabel 11 en 12 bieden de ESS-uitkomsten voor regressieanalyses zoals die in tabel 7 en 8 voor het OECD survey werden gerapporteerd. Ook nu gaat in vergelijking met de middeninkomens een laag inkomen gepaard met minder vertrouwen in het parlement (behalve in Frankrijk en Slowakije) en een hoog inkomen met meer vertrouwen (behalve in Hongarije, waar geen verschil bestaat, en vooral Griekenland, waar de rijken juist minder vertrouwen hebben dan de middengroep). Rekening houden met andere kenmerken zwakt de inkomensverschillen weer iets af en opleiding is van die andere kenmerken weer het meest onderscheidend. Nederland past in het Europese patroon, maar valt, anders dan in tabel 7, nu niet op door grote verschillen. Deze herhaling van bevindingen versterkt hun betrouwbaarheid.

Tabel 11. Verschillen in vertrouwen in het parlement: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

	NO	FI	EE	NL	FR	PT	CH	CZ	HU	SK	IT	EL
1. Alleen inkomen ^b												
Referentiecategorie	7,1	6,5	4,9	5,6	4,3	4,3	6,5	4,8	5,0	3,4	4,5	4,2
Arm i.p.v. midden	-,6	-,5	-,8	-,5	(-,2)	(-,2)	(-,1)	-,7	-,4	(,0)	-,9	-,5
Rijk i.p.v. midden	,5	,5	,7	,7	1,0	1,2	,6	,9	(-,2)	,9	,5	-1,3
Verklaarde variantie	2%	2%	2%	3%	4%	2%	2%	2%	1%	1%	3%	1%
2. + andere kenmerken												
Referentiecategorie	5,9	5,4	4,3	4,9	2,9	2,1	6,4	5,1	4,2	2,9	4,4	3,6
Arm i.p.v. midden	-,3	(-,3)	-,5	(-,3)	(-,2)	(,1)	(-,1)	-,7	-,5	(,2)	-,9	-,5
Rijk i.p.v. midden	,3	,3	,4	,5	,8	,7	,6	,9	(-,2)	,7	,5	-1,2
Vrouw i.p.v. man	-,3	(,1)	(,0)	(-,1)	(,1)	(,0)	(-,1)	(-,2)	(,0)	(,0)	(,0)	-,2
Oud i.p.v. jong	(,1)	(-,1)	-,4	(-,1)	(,1)	(,2)	(-,1)	(,1)	(,2)	(-,2)	(,0)	,4
Hoog i.p.v. laag opgeleid	1,0	,9	,9	,7	,7	1,2	,2	(-,2)	,3	,6	(,1)	,2
Verklaarde variantie	7%	6%	5%	5%	6%	6%	2%	2%	1%	3%	3%	2%

^a Zie toelichting tabel 7.

^b Uitgaande van de beschikbare indeling naar (nationale) inkomensdecielen: midden= middelste 60%; arm = laagste 20%, rijk = hoogste 20%. Categorie met onbekend inkomen doet mee in de analyse maar wordt niet vermeld.

Bron: ESS wave 10 (2020-2022)

Dat geldt *grosso modo* ook voor de bevindingen in tabel 12 vergeleken met die in tabel 8. De inkomenseffecten zijn voor de tevredenheid over de gezondheidszorg over de hele linie minder dan voor het vertrouwen in het parlement. Lage inkomens zijn eerder ontevredener en hoge inkomens eerder tevredener, maar bij de nieuwe landen in tabel 12 zijn er wel twee opvallende uitzonderingen: in Slowakije zijn de lage inkomens juist tevredener dan de middengroep en in Hongarije de hoge inkomens juist ontevredener.

Tabel 12. Verschillen in tevredenheid met de gezondheidszorg: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

	NO	FI	EE	NL	FR	PT	CH	CZ	HU	SK	IT	EL
1. Alleen inkomen ^b												
Referentiecategorie	7,5	7,3	6,0	6,9	6,2	5,1	7,6	7,2	4,9	3,8	6,0	4,6
Arm i.p.v. midden	(-,1)	-,5	(-,2)	-,4	(,3)	(,0)	(,2)	-,5	(-,1)	,7	-,4	-,8
Rijk i.p.v. midden	(,1)	(,2)	(,0)	(,1)	(,1)	,9	(,1)	(,2)	-,8	(,2)	,7	(,4)
Verklaarde variantie	0%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	2%	1%	0%	2%	1%
2. + andere kenmerken												
Referentiecategorie	7,5	7,7	6,2	6,3	6,9	5,0	7,9	7,7	4,4	3,6	6,5	4,4
Arm i.p.v. midden	(,0)	-,5	(-,1)	(-,3)	(,3)	(,3)	(,2)	-,5	(-,1)	,7	-,4	-,8
Rijk i.p.v. midden	(,1)	(,2)	(-,1)	(,0)	(,1)	,5	(,2)	(,2)	-,8	(,1)	,7	(,4)
Vrouw i.p.v. man	-,5	-,3	-,3	-,4	-,3	-,4	-,2	(,0)	(,2)	(,0)	-,2	(,0)
Oud i.p.v. jong	,2	(,0)	(-,1)	,5	(,1)	(-,1)	,3	(-,1)	(,0)	(,0)	(-,1)	(,0)
Hoog i.p.v. laag opgeleid	,3	(,1)	,2	,3	-,2	,6	-,3	(-,1)	(,2)	(,1)	(,0)	(,1)
Verklaarde variantie	2%	2%	0%	4%	1%	3%	2%	2%	1%	0%	2%	1%

^a Zie toelichting tabel 7.

^b Uitgaande van de beschikbare indeling naar (nationale) inkomensdecielen: midden= middelste 60%; arm = laagste 20%, rijk = hoogste 20%. Categorie met onbekend inkomen doet mee in de analyse maar wordt niet vermeld.

Bron: ESS wave 10 (2020-2022)

5. Conclusies

Deze notitie doet verslag van verkennende analyses van sociale verschillen in houdingen tegenover de overheid in Europese en enkele niet-Europese landen. Er zijn geen verrassingen uit gekomen in de zin van individuele landen die er over de hele linie uitspringen door grote of juist kleine verschillen, of (groepjes) landen met duidelijk afwijkende patronen. Mogelijk zijn er met andere indicatoren, andere selecties landen en meer systematische analyses wel patronen te ontdekken, maar grote verschillen zijn niet te verwachten, laat staan een uitzonderlijke positie van Nederland.

Afgaande op de verklaarde varianties onderin tabel 7-8 en 11-12 zijn onze de tweedelingen van sekse, leeftijd en opleidingsniveau en de driedeling van inkomen bij elkaar maar van heel beperkt belang om individuele verschillen in houdingen te verklaren. We waren hier echter ook niet naar op zoek naar het zo goed mogelijk verklaren van die verschillen. Daarvoor zouden we ons niet hebben beperkt tot onze vier eenvoudige sociale kenmerken, maar ook gekeken hebben naar kenmerken van betrokkenheid (interesse, belang, afhankelijkheid, geraaktheid) bij politiek en overheid.⁷

Afgaande op de landengemiddelde van verschillen onderin tabellen 1-6 en 9-10 maakt de tweedeling in opleidingsniveaus meer verschil dan sekse of de tweedeling van leeftijd. Hogeropgeleiden hebben vrijwel altijd (veel) meer vertrouwen in het parlement (tabel 1 en 9). Dat resultaat stemt overeen met veel onderzoek in Nederland. Verrassend is dus ook dit niet en in eerder onderzoek zijn ook de nodige verklaringen hiervoor aangevoerd (Bovens et al. 2014, Dekker et al. 2020, Noordzij et al. 2020, Van Noort 2021). Tegelijkertijd kan men zich erover blijven verwonderen. Als overheden functioneren als ‘schild voor de zwakken’, dan zou je toch verwachten dat ze eerder meer vertrouwen genieten van lageropgeleiden en mensen met lagere inkomens?

⁷ Zie bij voorbeeld Catterberg & Moreno (2006) met als samenvatting “Our findings indicate that political trust is positively related to well-being, social capital, democratic attitudes, political interest, and external efficacy, suggesting that trust responds to government performance. However, political trust is generally hindered by corruption permissiveness, political radicalism and postmaterialism.” Zie bijdragen in Zmerli & Van der Meer (2017) voor meer onderzoek naar verklaringen van verschillen in politiek vertrouwen. Daarin wordt ook veel aandacht besteed aan verschillen in evaluaties van overheidsbeleid.

Literatuur

- Bovens, M., P. Dekker & W. Tiemeijer (red.) (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele verschillen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid,
- Catterberg, G. & A. Moreno (2006). The individual bases of political trust: Trends in new and established democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, 18(1), 31-48.
- Dekker, P., J. den Ridder & P. van Houwelingen m.m.v. S. Kooiker (2016). *Zorg en onbehagen in de bevolking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., J. den Ridder, P. van Houwelingen & E. Miltenburg (2020). *Burgerperspectieven 2020|2*. Den Haag Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., B. Terpstra & S. Zouridis (2022). *Hoe burgers naar uitvoering kijken (en wat we daar – vooral niet – van weten)*. Tilburg: Tias /Tilburg University.
- Noord, J. van (2021). *Education-based status: exploring the institutional effects of education*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen (dissertatie).
- Noordzij, K., W. de Koster & J. van der Waal (2019). The educational gradient in trust in politicians in the Netherlands: A status-based cultural conflict. *Sociological Quarterly*, 60(3), 439-456.
- OECD (2022). *Building trust to reinforce democracy: Main findings from the 2021 OECD survey on drivers of trust in public institutions*. Parijs: OECD.
- Zmerli, S. & T. van der Meer (red.) (2017). *Handbook on political trust*. Cheltenham: Edward Elgar.